

“İki ayrı ilah farz edilse, her biri eşit kudret ve hakimiyete sahip olsalardı, ayrı ayrı nizamların bulunması gerekirdi. O takdirde de mevcut olan bu nizam bulunmazdı.” deniyor. Başka bir yerde başka bir ilahın nizamı olamaz mı?

İlahlığın en büyük ve olmazsa olmaz şartları ve vasıfları **vacip** ve **ezeli** olmasıdır. Yani **vacip ve ezeli olmayan bir şey ilah olamaz.**

Vacip, varlığı kendinden olup, bir başka sebebe dayanmayan demektir. Yani Allah, ilahlığını bir başka sebepten ya da ilahıtan almış değildir. Onun varlığı kendindedir. Şayet bir başka sebebe ya da ilaha dayansa, İlahlık vasfını kaybeder. Vacip sıfatı, ilahlığın en büyük vasfıdır.

Ezeli sıfatı da ilahlığın en büyük vasıflarındandır. **Ezelilik**, başı ve sonu olmamak demektir. Yani Allah'ın başlangıcı ve sonu yoktur, ezeli ve ebedidir. Bir başlangıcı olsa, vacip ve ilah olamaz. Zira başlangıçlık bir sebebe dayanma ve başka bir ilahın yaratmasına bakar. Yani Allah'ın bir başlangıcı ve sonu olmuş olsa idi, bir başka sebep ve ilah tarafından yaratılmış olması gerekirdi ki, bu da İlahlık ile bağdaşmaz.

İki ilah kavramı ile vacip ve ezeliyet kavramı mantık açısından aynı anda kabul edilemez. Zira vacip ve ezeli olan bir ilah, ikinci bir ilaha meydan vermez, ona varlık alanı bırakmaz. Uluhiyet sonsuz olduğu için, başka bir ilaha aklen meydan bırakmıyor. Bıraktığını farz sayarsak, sonsuzluk kavramı bozulur ki, bu da tenakuz olur. Yani **uluhiyet** hem sonsuz olacak, hem de başka sonsuz bir varlığın müdahalesi ile son bulacak. Bu ise ışık ile karanlığın cemi gibi bir safsatadır.

İtlak ve ihata her şeyi istisnasız kuşatmak ve hariçte hiç bir şey bırakmamak anlamına geliyor. Allah'ın isim ve sıfatları sonsuz olduğu için, kainatta hiçbir şeyi ve hiçbir noktayı hariçte bırakmadan ihata edip kuşatıyor. Her bir eşyayı istila edip, başkaların istila ve ihata etmesine fırsat vermiyor. Şayet bir şey hariç kalsa, bu bir eksiklik ve kusur olacağı için, Allah'ın isim ve sıfatlarının keyfiyeti ile bağdaşmaz.

Şirk, bir şeyin tedbir ve idaresine ortak olmak demektir ki, itlak ve ihatanın esasına zıt bir durumdur. Yani Allah'ın kainat üzerinde mutlak tedbir ve idaresi varsa ki, vardır. O zaman şirk yer yoktur. Şayet kainatta şirk olsa idi, Allah'ın kainat üzerinde mutlak tedbir ve idaresi yok demektir. Hem şirkin, hem de Allah'ın mutlak tedbir ve tasarrufunun kainat üzerinde beraber olması iki zıddın cem olmasıdır ki, bu mümkün değildir. Nasıl ışık ile karanlık bir odada aynı anda cem olamaz ise, şirk ile mutlak uluhuyet de kainat odasında veya imkan aleminde cem olmaz ve olamaz.

İki ilahın farazi bir şekilde kabul edilip alemde tatbik edilmesi, bu fikrin imkansızlığını ifade etmek içindir. Yoksa iki ilah düşüncesi aklen ve mantıken mümkün değildir. Bunun gerekçelerine yukarıda bir nebze değindik.